

Povijesni prikaz homoseksualnih osoba kao marginalizirane skupine

U Antičkoj Grčkoj su muška i ženska homoseksualnost bile pozitivno prihvaćene od strane društva te je homoseksualnost bila dio grčke kulture. Ovakvi stavovi mogu se iščitati iz djela tog razdoblja kao što su Platonova Gozba ili Euripidov Kiklop. Zahvaljujući jačanju kršćanskog utjecaja u Rimskom Carstvu, došlo je do društvene osude homoseksualnosti, ali ona još nije bila zakonski kažnjiva. Jačanje Crkve je također doprinijelo tome da homoseksualnost iz privatne sfere postane dijelom crkvene regulacije, što se očituje u srednjem vijeku. Toma Akvinski je utjecao na shvaćanje seksualnosti u srednjem vijeku, a njegov je stav bio da je jedina funkcija seksa ona prokreativna čime je marginalizirao homoseksualnost. Homoseksualnost je u srednjem vijeku bila zakonski kažnjiva, a u renesansi se broj smrtnih kazni zbog homoseksualnosti smanjuje. Utjecaj Crkve više nije bio toliko snažan u renesansi, ali su homoseksualci i dalje društveno neprihvatljiva pojava. Tek u 19. stoljeću dolazi do prekretnice u povijesti homoseksualnosti. Karl Heinrich Ulrichs se bori za dekriminalizaciju homoseksualnosti, slučaj Oscara Wildea utječe na javno mišljenje o homoseksualnosti, a proučavanje homoseksualnosti dobiva znanstvenu dimenziju premještanjem u sferu psihijatrije. Događaji u Stonewallu 1969. predstavljaju početak snažne borbe za homoseksualna prava, a početkom 1970-ih godina se u zemljama poput Švedske, Francuske i SAD-a osnivaju organizacije koje su se borile za prava homoseksualnih osoba. American Psychiatric Association 1973. briše homoseksualnost s popisa duševnih poremećaja te je time utišana znanstvena marginalizacija homoseksualaca.

U ovome ću radu kronološki predstaviti povijest homoseksualaca kao marginalizirane skupine. U radu će se moći iščitati teza da su osobe istospolne seksualne orijentacije marginalizirane kroz povijest. Objasniti ću razloge osuđivanja homoseksualnosti te oprimjeriti marginaliziranost homoseksualaca. Prikazat ću povijesna razdoblja i najznačajnije događaje koji su utjecali na razvoj homoseksualnosti i njezino shvaćanje u društvu. Prvo poglavlje obuhvaća pregled homoseksualnosti u Antičkoj Grčkoj. Pokušat ću opisati položaj homoseksualnosti u starogrčkoj kulturi te navesti primjere u starogrčkoj književnosti i umjetnosti koji se dotiču homoseksualnosti. U drugom ću poglavlju predstaviti položaj i shvaćanje homoseksualnosti u Rimskom Carstvu te opisati promjene položaja homoseksualnosti nastale pojavom kršćanstva. U idućem ću poglavlju dati pregled povijesti

homoseksualnosti tijekom srednjega vijeka te pokušati odgovoriti na pitanja tko je bio zaslužan za oblikovanje stava prema homoseksualnosti u navedenom razdoblju te kako se tijekom ovoga razdoblja odnosilo prema homoseksualcima. U istom ću poglavlju prikazati moguće renesansne utjecaje na shvaćanje homoseksualnosti. Zatim ću prikazati homoseksualnost u 18. stoljeću pri čemu ću naglasiti događaje za vrijeme vladavine francuskoga kralja Luja XIV. U petom poglavlju ću analizirati razdoblje 19. stoljeća i prikazati zakonske promjene uzrokovane Napoleonovim osvajanjima. Uz to ću predstaviti najvažnije ličnosti u povijesti homoseksualnosti tijekom 19. stoljeća te objasniti zašto navedeno stoljeće predstavlja prekretnicu u povijesti homoseksualnosti. U šestom ću poglavlju pisati o sudskom procesu protiv Philippa zu Eulenburg und Hertenfelda te pokušati predstaviti utjecaj ovoga procesa na daljnji razvoj položaja homoseksualnosti i njegova shvaćanja od strane društva. Položaj homoseksualaca u totalitarnim režimima 20. stoljeća ću predstaviti u sedmome poglavlju pri čemu će naglasak biti na nacionalsocijalističkoj Njemačkoj, a pisat ću također o fašističkoj Italiji, Višijskoj Francuskoj te Španjolskoj za vrijeme Francisca Franca. U istom ću poglavlju prikazati odnos prema homoseksualcima u Sovjetskome Savezu te na području današnje Republike Hrvatske. Oslobođenje homoseksualaca tijekom druge polovice 20. stoljeća ću prikazati u posljednjem poglavlju ovoga rada. U njemu ću predstaviti najvažniji događaj povijesti homoseksualnosti tijekom 20. stoljeća – nered u Stonewallu, prikazati njegov utjecaj na daljnje aktivističke inicijative za emancipaciju homoseksualaca te ukratko prikazati aktivističke organizacije za prava homoseksualaca u zapadnoeuropskim zemljama i SAD-u. U radu neću u potpunosti analizirati razdoblje druge polovice 20. stoljeća jer smatram da je važnost tog razdoblja za prikazivanje povijesnog slijeda povijesti homoseksualnosti manja od važnosti obrađenih razdoblja, ali i zato što se proučavanjem homoseksualnosti u tom razdoblju prvenstveno bave rodne teorije. Na kraju ću iznijeti zaključke te pokušati aktualizirati društveni položaj homoseksualaca.

Antička Grčka

Mondimore (2003: 26) tvrdi da je starogrčka kultura homoseksualnost u značajnoj mjeri prihvatila te ju uvrstila u svoju kulturu i društvenu organizaciju. Masters, Johnson

i Kolodny (2006: 394) potvrđuju takav stav tezom da je u staroj Grčkoj homoseksualnost u određenim oblicima bila naširoko prihvaćena kao prirodna u svim dijelovima društva. Ovo se također uočava na temelju homoseksualnog ponašanja grčkih bogova i junaka poput Zeusa, Herkula, Posejdona i Ahila, ali i iz činjenice da Grci nisu imali naziv za homoseksualnost ili heteroseksualnost, „budući da se za sve muškarce pretpostavljalo da su sposobni za strastvene osjećaje prema privlačnim muškarcima isto kao i prema ženama“ (Masters, Johnson, Kolodny, 2006: 394) (Mondimore, 2003: 20). O rasprostranjenosti homoseksualnosti u antičkoj Grčkoj svjedoče brojna umjetnička i književna djela iz klasičnog razdoblja koja jasno prikazuju mušku spolnost poput vaza s homoerotičnim ukrasima i grčkih kazališnih komada kao što je Euripidovo djelo *Kiklop* (Mondimore, 2003: 17). Govoreći o literarnim izvorima homoseksualnosti u antičkoj Grčkoj, neizostavno je spomenuti Platonovo djelo *Gozba (Symposium)*, napisano oko 386. pr. n. e. (Mondimore, 2003: 16). Morus (1959: 65-66) ovo djelo čak naziva tipičnim djelom homoseksualne literature. Djelo između ostaloga tematizira izvore, značenje i filozofiju ljubavi, no dotiče se i homoseksualnih odnosa (Masters, Johnson, Kolodny, 2006: 394). U djelu mladić Alkibiad prisutnima prepričava svoj neuspjeli pokušaj zavođenja Sokrata (Masters, Johnson, Kolodny, 2006: 394). Tijekom rasprave Pauzanije drži govor u kojem razlikuje „nebesku“ ljubav, koja je zasnovana na harmoniji duša i privlačnosti duha od „profane“ ljubavi, koja je usmjerena samo na tjelesno zadovoljenje (Morus, 1959: 66). Bitno je naglasiti da je „nebeska“ ljubav bila ostvariva isključivo između dvaju muškaraca (Morus, 1959: 66). Morus (1959: 66) također tvrdi da, unatoč povoljnome statusu homoseksualnosti u društvu stare Grčke, Platon traži određenu zakonsku regulaciju istospolnih seksualnih odnosa. Unatoč tome što je Eshil, uz Platona, također iznio ovaj problem u svojoj drami *Laios* nikad nije došlo do zakonske regulacije homoseksualnosti u staroj Grčkoj, ukoliko ona nije bila povezana sa svodništvom (Morus, 1959: 67). Morus (1959: 64) tvrdi da je istospolna ljubav među muškarcima u Antici bila proširena u svim zemljama istočnog Sredozemnog mora, uključujući Grčku. Morus uzrok česte istospolne muške ljubavi pronalazi u socijalnim čimbenicima, a ne psihološkim ili fiziološkim (Morus, 1959: 64). Točnije, Morus (1959: 64) tvrdi da objašnjenje treba tražiti u oblikovanju određenog ideala ljepote. Ovo se očituje u krajnje različitom shvaćanju seksualnog objekta kod starih Grka. Mondimore (2003: 18) citira Halperina te piše da su „u klasičnoj Ateni seksualni objekti dolazili na dva različita načina – ne na muški i ženski, nego na aktivni i pasivni, na agresivni i podređeni“. Isto tako valja napomenuti da „kod starih Grka časna i prihvaćena seksualna praksa za muškrace nije bila definirana spolom jednog od partnera (...),

Prikaz muškog istospolnog seksa na grčkoj vazi

nego se određeno spolno sparivanje prihvaćalo ili ne ovisno o dobi i društvenom položaju partnera“ (Mondimore, 2003: 19). Homoseksualnost se u staroj Grčkoj može također promatrati i kao ekonomski odnos između mladog šticićenika *eramenosa* i starijeg muškarca *erastesa*, pri čemu je često *erastes eramenosa* uzimao u kuću i brinuo se o njegovom odgoju te snosio troškove njegova života (Mondimore, 2003: 19) (Morus, 1959: 64). Morus (1959: 64) nadalje navodi da je *eramenos* u ovom odnosu ostvarivao materijalnu korist, udobniji život, ali i mogućnost karijere.

„Premda suvremen izraz za žensku homoseksualnost poprima ime grčkog otoka Lezbosa, gotovo se ništa ne zna o Sapfi, najpoznatijoj stanovnici otoka, koja je živjela oko 6. stoljeća pr. n. e.“ (Mondimore, 2003: 20). O popularnosti Sapfe i njenom pjesničkom umijeću svjedoči i činjenica da ju je Platon, inspiriran njenom poezijom, prozvao desetom Muzom (Mondimore, 2003: 20). Unatoč tome, o Sapfinom se životu ne zna mnogo te su, tvrdi Mondimore (2003: 20), podaci o njenom životu uglavnom poznati iz sekundarnih i često proturječnih izvora. Mondimore (2003: 20) i Morus (1959: 67) se slažu da ženska homoseksualnost u staroj Grčkoj nije bila proširena poput muške te nije bila karakteristična za grčki homoseksualni život. Grci nisu ostavili mnogo zapisa o ženskoj homoseksualnosti, a Mondimore (2003: 20) tvrdi da postoji tek nekolicina koralnih oda iz 7. st. pr. n. e. i nekoliko fragmenata lončarskih ilustracija i pjesama koje svjedoče o ženskoj homoseksualnosti unutar starogrčke kulture. Grci i Rimljani su žene koje su vodile ljubav sa ženama nazivali *tribade* (Mondimore, 2003: 20) (Morus, 1959: 67). Morus (1959: 67) tvrdi da riječ *tribade* dolazi od grčke riječi *tribein* što znači trljati jedno o drugo, a Mondimore (2003: 20) tvrdi da su Rimljani ovaj naziv koristili za žene „koje su ili spolno prodirale u druge žene umjetnim falusom ili su zamišljale da posjeduju klitoris dovoljno velik da postigne isto.“ Mondimore (2003: 20) nadalje

tvrdi da se pojam *tribadizam* u 20. stoljeću koristio kao pogrđan naziv za žensku homoseksualnost te dodaje da je literarniji termin *lezbijstvo* postao uobičajen u tijekom 19. stoljeća. Mondimore (2003: 20) zaključuje da su „žene stare Grčke, poput svojih muških suparnika, barem na Lezbosu u 6. stoljeću pr. n. e., mogle slobodno i bez osude izraziti heteroseksualnu i homoseksualnu erotičnost, a da im društvo pritom ne bi prilijepilo etiketu (...)“.

Za shvaćanje povijesti homoseksualaca kao marginalizirane društvene skupine nužno je bilo ukazati na povoljan položaj homoseksualnosti unutar starogrčke kulture i to zbog toga što će ova seksualna orijentacija u drugom velikom razdoblju Antike, razdoblju Rimskoga Carstva, biti podvrgnuta društvenoj osudi. Upravo će antagonističko poimanje homoseksualnosti u starogrčkoj i rimskoj kulturi obilježiti nadolazeća stoljeća povijesti homoseksualnosti zapadne civilizacije.

Rimsko Carstvo i pojava kršćanstva

Ciceron u svom djelu *O umjetnosti govorništva* prihvaća podjelu ljudskog roda na temelju *sexusa* i to na muški i ženski rod (Morus, 1959: 68). Rimljani su prihvaćali samo muški i ženski spol te uvjerenje da su partneri suprotnog spola morali biti seksualno aktivni, kako to zahtjeva njihova priroda (Morus, 1959: 69). Plinije je pisao da postoje i dvospolni ljudi (*homines utriusque sexus*). „U ranim danima Rimskoga Carstva homoseksualnost nije bila regulirana zakonom, a homoseksualnost je bila česta“ (Masters, Johnson i Kolodny, 2006: 394). Istospolni su brakovi bili legalni i prihvaćeni u višoj klasi (Masters, Johnson, Kolodny, 2006: 394). Rimljanima je homoseksualnost, iako zakonski nekažnjiva, bila odvratna jer je odstupala od normalnoga i smatrali su ju nedostojnom pravog Rimljana (Morus, 1959: 69). Rimljani su homoseksualnost nazivali „grčkim običajem“ (Morus, 1959: 69). Masters, Johnson i Kolodny (2006: 394) te Morus (1959: 84) se slažu da je, unatoč tomu, postojalo i nekoliko homoseksualnih rimskih careva, među kojima valja izdvojiti Nerona, Vitelija, Elegabala i Hadrijana, koji se kao grkofil upuštao i u homoseksualne odnose s dječacima. Ovi primjeri vrlo dobro svjedoče o nepodudaranju zakonskog kažnjavanja i društvene osude homoseksualnosti u Rimskome Carstvu, ali i ilustriraju snagu rimskog patriotizma. Morus (1959: 84) tvrdi da je Vitelija s bikovskom šijom ubila Vespazijanova žena jer se na rimskim ulicama pojavljivao u ženskim haljinama, a osamnaestogodišnjeg je Elegabala ubila njegova vlastita vojska. Razlog zbog kojeg je pošteđen Hadrijan valja potražiti u činjenici da je Rimu nakon mnogih ratnih godina donio mir i što je većinu vremena svoga vladanja proveo u Grčkoj (Morus, 1959: 84).

Ovakva se društveno prihvaćena slika poimanja homoseksualnosti mijenja kada na povijesnu scenu stupa fenomen koji će obilježiti razvoj zapadne civilizacije - kršćanstvo. Mondimore (2003: 31) zaključuje: „nekoliko godina nakon Kristova rođenja, kršćanski su teolozi u Europi počeli istraživati ljudsku spolnost i pisati o njoj te razvijati ideje o tome što je moralno, a što nemoralno, odnosno ispravno i grešno u spolnom ponašanju“. Već 309. godine crkveni koncil u Elviri (današnja španjolska Granada) od ukupno 87 kanonskih zakona 37 posvećuje upravo spolnom ponašanju (Mondimore, 2003: 31). Proglašenjem kršćanstva službenom religijom Rimskoga Carstva od strane Konstantina, ovi kanonski zakonici postaju službeni građanski zakonici diljem Europe (Mondimore, 2003: 31). Pojavu kršćanstva te njegov utjecaj na tadašnje zakonodavstvo problematizira i Foucault (2013: 22), koji tvrdi da je kršćanski pastoral kao svoju temeljnu dužnost uzeo zadaću „da sve što ima veze sa seksom propusti kroz beskrajni žrvanj riječi (...)“ te da cenzurira govor i zabrani određene riječi. Pojavom kršćanstva seksualnost, koju su autoriteti stare grčke i pretkršćanskog Rima smatrali osobnom stvari, postaje stvar crkvene, odnosno vladine regulacije (Mondimore, 2003: 31). „Neprirodno“ seksualno ponašanje, koje uključuje i ono što danas nazivamo homoseksualnošću, sada se opisuje novim pojmom-sodomija (Mondimore, 2003: 31).

Srednji vijek i renesansa

Mondimore (2003: 31) tvrdi da se homoseksualnost tek u srednjem vijeku počela definirati kao grijeh i zločin. Navedenu promjenu paradigme valja pomatrati kao dio promjene u moralnom shvaćanju spolnosti koja se javlja nekoliko stotina godina nakon Kristova rođenja (Mondimore, 2003: 31). Ova je promjena, prema Mondimoreu (2003: 31), proizašla iz iščitavanja rukopisa stoika. „Stoici su zagovarali ravnodušnost prema svim izvorima čulnog užitka – što dakako uključuje i seksualni užitak – i preporučavali odricanje od svih prekomjernih emocija“ (Mondimore, 2003: 31). Otkrivanje stoičkih rukopisa je utjecalo na mnogobrojne kršćanske teologe, koji su počeli zastupati tezu da je bilo koji oblik seksualnog zadovoljstva grijeh (Mondimore, 2003: 32). Stoičko shvaćanje seksualnosti obilježeno je postojanjem „prirodne“ seksualnosti, odnosno one koja za cilj ima prokreaciju (razmnožavanje) (Mondimore, 2003: 31-32). „Svaka seksualna aktivnost koja ne bi dovela do začeca, smatrala se pogrešnim i neprirodnim“ (Mondimore, 2003: 32). Ovo potvrđuje Drescher (2015: 568), ali i Lemo (2004: 93) koja tvrdi da je „homoseksualnost za povijesnog kršćanstva smatrana kao objektivni moralni nered i grijeh“. Najvažnijom ličnošću ove tendencije postaje najutjecajniji filozof i skolastički teolog

srednjega vijeka Toma Akvinski (Mondimore, 2003: 32). On je, prema Mondimoreu (2003: 32), ovakvim težnjama dao teološku potporu. „U svom monumentalnom djelu *Summa theologica* (...) pisao je da je upotreba spolnih organa u bilo koju svrhu osim u prokreativnu, bludna i grešna“ (Mondimore, 2003: 32). U skladu s tim se strogo osuđivao bilo koji oblik homoseksualne aktivnosti, jer ona nije mogla rezultirati začecem (Mondimore, 2003: 32). Pri ovome valja naglasiti da do 14. stoljeća nije došlo do zakonskih regulacija homoseksualnosti kojima bi se ona kažnjavala. O ovome svjedoči i *Melfijski ustav*, pravni zakonik iz 1231. godine, kojim je Njemačko Carstvo uredilo administraciju pokorenog Sicilskog Kraljevstva (Mondimore, 2003: 33). Zakonik se gotovo nije izjašnjavao po pitanju homoseksualnosti, dok je kažnjavao učestalije vjerske zločine poput hereze ili lihvarjenja (Mondimore, 2003: 32). Razlog ovakvog tolerantnog stava prema homoseksualnosti leži u ograničenoj moći Katoličke crkve tijekom navedenog razdoblja, pogotovo na području Njemačkoga Carstva, koje ima dugogodišnju tradiciju sukobljavanja s crkvenim autoritetima (primjerice sukob za investuru između Henrika IV. i pape Grgura VII. u 11. stoljeću).

„Postepeno, kako su visoki crkveni dostojanstvenici i biskupi pod Papinom upravom jednakomjerno učvršćivali svoju moć duž Europe, Katolička crkva je stjecala sve veći i veći utjecaj u svim aspektima života“ (Mondimore, 2003: 33). Prema Mondimoreu (2003: 33) su europski vladari do 14. stoljeća „pokleknuli pod pritiskom Katoličke crkve te sodomiju proglasili zločinom“ koji se često kažnjavao smrću. Mondimore (2003: 33) preuzima Boswellovu tvrdnju prema kojoj je „engleski zakon već iz 13. stoljeća zahtijevao da se osobe koje su spolno općile sa Židovima, djecom i članovima istog spola žive spale“. Primjer društvene osude homoseksualaca tijekom 14. stoljeća očituje se na primjeru života i smrti engleskog kralja Eduarda II. (vl. 1307. – 1327.) (Mondimore, 2003: 34). Pobunjeno je plemstvo, pod vodstvom Eduardove supruge Izabele Španjolske, osakatilo i ubilo Eduarda i njegovog ljubavnika Huga Despensera (Mondimore, 2003: 34). Hugu Despenseru su genitalije odrezane i javno spaljene te mu je odrubljena glava, a Eduard je ubijen tako što mu je u anus ugurano užareno željezo (Mondimore, 2003: 34). Razlog njihova ubojstva ne leži isključivo u njihovoj homoseksualnoj orijentaciji, već u politici Eduarda II. koja je išla na štetu nižeg plemstva, ali „bezrazložno mučenje i sakaćenje Edvarda i Despensera nepogrešivo i jasno ilustrira histeričnu bojazan od sodomije, koja će uskoro, u doba Inkvizicije, prohujati Europom i tisuće homoseksualaca otpremiti u mučenja i smrt“ (Mondimore, 2003: 35).

Mondimore (2003: 35) naglašava da autoritet Crkve u doba renesanse slabi te se napuštaju zabrane nekih oblika

sodomije poput seksa sa Židovima. Mondimore (2003: 35) također tvrdi da se istospolni seks nastavljao kažnjavati u većini Europe, pri čemu je opala učestalost smrtne kazne koja je zamijenjena kaznama karakterističnim za srednji vijek poput: stupa srama, kazne zatvora ili kastracije. Dostupni izvori o homoseksualcima vrlo dobro ilustriraju njihov marginaliziran položaj u vrijeme renesanse, ali i kasnije. Mondimore (2003: 35) ističe da su gotovo sve dostupne informacije o homoseksualnim osobama do 19. stoljeća sadržane isključivo u sudskim izvještajima.

Morus (1959: 197) tvrdi da je homoseksualnost, unatoč represivnom djelovanju od strane vlasti i društva, bila proširena. Morus (1959: 197) citirajući francuskog povjesničara i biografa Pierrea de Bourdeillea navodi da je lezbijstvo popularizirala talijanska plemkinja i kasnija francuska kraljica Katarina Medici (Morus, 1959: 197). Bourdeille u svojim memoarima piše da je uobičajen talijanski izraz *Donna con donna* (žena sa ženom) ukazivao na popularnost i pomodnost lezbijske ljubavi na području Italije, ali tvrdi da se ona proširila u Francusku i Španjolsku (Morus, 1959: 197). Talijanski kipar, slikar, graditelj i pjesnik te glavni predstavnik visoke renesanse Michelangelo Buonarroti (1475-1564) je u svojoj starosti, prema Morusu (1959: 192), počeo gajiti homoseksualne sklonosti prema mladim muškarcima (2). Morus (1959: 192) tvrdi da su Michelangela očaravali Febo di Poggio, Gherardo Perini i Tommaso di Cavalieri. Pietro Aretino, renesansni pisac i preteča novinskog izvještavanja plaćenog od strane pape, Michelangelu upućuje pismo u kojemu ga otvoreno napada zbog njegovih homoseksualnih sklonosti (3) (Morus, 1959: 192). Michelangelovi su se protivnici u Vatikanu počeli zalagati za to da se njegovo remek-djelo, zbog njegove homoseksualnosti, ali i zbog mnogih golih likova na fresci, što nije bilo u skladu s tadašnjim protureformatorskim tendencijama u europskoj umjetnosti, ukloni iz Sikstinske kapele (Morus, 1959: 192). Za vrijeme vladanja Pavla III., posljednjeg renesansnog pape, nije došlo do ovakvog „vandalizma“, ali 1555. dolaskom inkvizicijskog pape Pavla IV. na papinsku stolicu počinju žešći napadi na talijanskog majstora (Morus, 1959: 192). Napadi za posljedicu imaju dodatno slikanje po izvornom djelu, tako da je, tijekom idućih 200 godina, svaki lik na fresci bio obučen (Morus, 1959: 193).

Osamnaesto stoljeće

Morus (1959: 228) ističe da je ljubav među muškarcima tijekom 18. stoljeća bila posve zabranjena. Također tvrdi da je pod vladavinom Luja XIV. u Versaillesu izbila velika homoseksualna afera (Morus, 1959: 228). Članovi francuskog visokog plemstva, vojvoda od Gramonta, knez Conti, markiz de Béran i intendant

dvorskog orkestra i dvorskog baleta te kompozitor Jean-Baptiste Lully su osnovali red, čiji su se članovi odricali spolnog odnosa sa ženama (Morus, 1959: 228). Lully je nazvan „Kraljem Sodome“, a članovi reda „sodomitima“ (Morus, 1959: 228-229). Kralj Luj XIV. je, prema Morusu (1959: 229), svim silama pokušao uništiti ovaj red te se na kraju obračunao s njegovim članovima kao i s drugim homoseksualcima. Michel Foucault (2013: 36) tvrdi da su do kraja 18. stoljeća, osim običajnih zakonitosti i javnog mišljenja, tri koda upravljala seksualnim praksama. To su: kanonsko pravo, kršćanski pastoral i građanski zakon (Foucault, 2013: 36). Foucault (2013: 36) naglašava da je svima njima težište bilo na „bračnim odnosima: bračna dužnost, sposobnost njenog ispunjavanja i njezina plodnost (...)“. U skladu s navedenim, homoseksualnost je strogo osuđivana zbog nemogućnosti prokreacije unutar istospolnih odnosa. Mnoge seksualne aktivnosti su bile zakonski regulirane tijekom 18. stoljeća, ali Morus (1959: 238) ističe da im se najviši slojevi društva nisu morali u potpunosti pokoravati.

Položaj se osoba homoseksualne orijentacije tijekom renesanse, prosvjetiteljstva i cijelog 18. stoljeća nije značajno promijenio u odnosu na srednji vijek: društvena je osuda i dalje bila prisutna, a zakonske su se odredbe umnožile. Svojevrsnu prijelaznu točku u povijesti

homoseksualnosti predstavlja 19. stoljeće, jer u njemu počinju djelovati aktivisti za homoseksualna prava, izbijaju brojni skandali te se počinje stvarati homoseksualni identitet koji će obilježiti nadolazeća stoljeća.

Devetnaesto stoljeće – aktivizam, skandali i stvaranje homoseksualnog identiteta

Ovo stoljeće moguće je promatrati kao prekretnicu u povijesti homoseksualnosti, jer se u ovom stoljeću počinju javljati prvi aktivistički pokreti, prve inicijative otpora protiv represije i osuđivanja homoseksualaca od strane društva i vlasti. Osim toga, homoseksualnost se postepeno premješta u znanstvenu sferu, pogotovo u djelokruge medicine, tj. psihijatrije. Masters, Johnson i Kolodny (2006: 394) tvrde da su „negativni stavovi spram seksualnosti proizašli iz religijskih uvjerenja dominirali zapadnjačkom mišlju sve dok se nisu počela pojavljivati medicinska stajališta o homoseksualnosti“. Za bolje razumijevanje važnosti ovoga stoljeća potrebno je prvo prikazati zakonske regulacije koje nastaju početkom stoljeća kao posljedica napoleonskih osvajanja.

Uvođenje Napoleonovog građanskog zakonika rezultiralo je dekriminalizacijom sodomije u Francuskoj,

Detalj s Michelangeove freske u Sikstinskoj kapeli koji prikazuje homoseksualce

što je u bilo skladu s općim anticrkvenim težnjama Francuske revolucije (Hercog, 2015: 35). Francuskim su osvajanjima mnoge zemlje napisale vlastite zakonike po uzoru na one francuske, a među njima valja istaknuti Italiju, Belgiju, Španjolsku i Nizozemsku (tada pod francuskom okupacijom) (Hercog, 2015: 35). Dominantno protestantske zemlje, poput Danske, Britanije i Njemačke su kriminalizirale sodomiju kao i većinski katolička Habsburška Monarhija (Hercog, 2015: 35). Hercog (2015: 35) dodaje da je kriminalizacija homoseksualne osobe izlagala javnome preziru, ucjenama, gubitku dohotka i uništenom životu.

Unatoč zakonskim regulacijama usmjerenih protiv homoseksualnosti, 19. stoljeće označava početak stvaranja zajedničkog homoseksualnog identiteta. Hercog (2015: 34) tvrdi da su za ovaj proces ključna tri faktora: sve brojnije kampanje seksualnih reformista, niz skandala koji su omogućili da homoseksualne osobe dođu u vidokrug jeftinih tabloida i efekt „povratne petlje“, koja je za posljedicu imala da homoseksualne osobe počinju „izražavati osjećaj posebnoga identiteta (...) i zajedničke dodirne točke kao grupa“ (Hercog, 2015: 34).

Karl Heinrich Ulrichs

Mondimore (2003: 35) tvrdi da su liječnici zainteresirani za duševne bolesti, počevši od 40-ih godina 19. st., u medicinskim časopisima zabilježavali opise osoba s homoseksualnom sklonošću. Tako se javljaju i pojedinci koji su se zalagali za socijalno prihvaćanje homoseksualnosti, te za opoziv onih zakona koji su kažnjavali *zločine protiv prirode* (Mondimore, 2003: 35-36). Karl Heinrich Ulrichs (1825.-1895.) bio je najotvoreniji i najplodniji od njih. Mondimore (2003: 36) Ulrichsove ideje naziva revolucionarnima, jer je on zastupao tezu da je spolno usmjerenje urođeno, nepromjenjivo i stoga „prirodno“. Mondimore (2003: 36) nadalje tvrdi da se Ulrichs „postepeno osvjedočivao o spolnom usmjerenju kao o trajnoj, inherentnoj ljudskoj karakteristici, a o homoseksualnosti kao o neospornom i prirodnom obliku ljudskoga seksualnog izražaja“. U njegovu se radu vrlo jasno očituju i autobiografski elementi, jer je Ulrichs razvijao i vlastiti homoseksualni identitet (Mondimore, 2003: 36). Pod pseudonimom *Numa Numantius* Ulrichs je između 1864. i 1869. na vlastiti trošak izdao serije monografija pod nazivom *Forschungen über das Räthsel der mann männlichen Liebe (Istraživanja zagonetke muško-muške ljubavi)* (Mondimore, 2003: 37-40). On je, uvjeren u prirodnost vlastite homoseksualnosti, počeo istraživati formiranje spolnih organa embrija te, uvidjevši da nastaju iz istog tkiva, zaključio da je i „duh“ u početku nerazvijen te da u svakoj osobi može postati „muški“ ili

„ženski“ (Mondimore, 2003: 37). Shodno je tome zaključio da postoji „ženska duša u muškom tijelu“ te takvim osobama dao naziv „treći spol“ (Mondimore, 2003: 37). Kako bi našao prikladan naziv za svoje otkriće poslužio se Platonovom *Gozbom* te skovao riječ *uranier¹* za „mušku ljubav“ (Mondimore, 2003: 37). Od tada se u njemačkome govornome području za homoseksualce počeo koristiti pojam *urninzi*. Pojam *homoseksualac* i *homoseksualnost* skovao je tek 1869. mađarski novinar Károli Mária Kertbeny u političkom spisu protiv paragrafa 175. pruskoga kaznenoga zakonika (Drescher, 2015: 568).

U drugoj polovici 19. stoljeća, točnije 60-ih godina, mijenjanje je političke situacije na području današnje Njemačke Ulrichsu otvorilo mogućnost zahvaćanja u zakonsku reformu (Mondimore, 2003: 38). Postupnim ujedinjavanjem njemačkih kraljevstava došlo je do potrebe i za zakonskom unifikacijom unutar netom ujedinjenih područja. Tako je Ulrichs 1867. godine prisustvovao Kongresu njemačkih pravnika u Münchenu kako bi sudjelovao u raspravi o promjenama zakona te dobio dopuštenje da sazove skupštinu. Mondimore (2003: 38-39) ovaj događaj smatra vrhuncem Ulrichsova „dosega u provođenju stvarnih promjena njemačkog kaznenog zakonika koji se odnosio na homoseksualnost“. Ulrichsovo je uvodno izlaganje prekinuto krikom „Prestani!“ te je on uzaludno pokušavao nastaviti sa svojim izlaganjem, jer je ono konstantno bilo popraćeno zviždanjem i upadicama (Mondimore, 2003: 39). Naposljetku je od strane vikajućih delegata protjeran s podija, a njegov je prijedlog odbijen „u interesu moralnosti“ (Mondimore, 2003: 39). Ovaj događaj obilježava kraj Ulrichsovih intervencija u pravnoj reformi (Mondimore, 2003: 39).

Ulrichs 1880. u 55. godini života napušta Njemačku te odlazi živjeti u Aquilu u Italiji (Mondimore, 2003: 39). Prestao je s pisanjem o homoseksualnosti te se posvetio pisanju anegdota, pastoralne poezije i izdavanju okružnica s dnevnim vijestima (Mondimore, 2003: 39). Mondimore (2003: 39) tvrdi da je Ulrichs 1895. u sedamdesetoj godini života umro u neimaštini i zaboravu. Također ističe da su osnutkom Njemačkog Carstva nesmiljene kazne za

Karl Heinrich Ulrichs slovi kao jedan od prvih aktivista za dekriminalizaciju homoseksualnosti

1 Riječ dolazi od Afrodite, *kćeri Uranove*, koja simbolizira „nebesku“ ljubav opisanu u prvom poglavlju ovoga rada naslovljenog *Antička Grčka*.

homoseksualnost, potekle iz Pruske, uključene u njemački kazneni zakonik kao paragraf 175 kaznenog zakona, unatoč Ulrichsovima prosvjedima (Mondimore, 2003: 39). Njegova je ideja o homoseksualnom identitetu prihvaćena u javnosti, a njegov se koncept „prirodnog“ homoseksualca suprotstavljao težnjama da se homoseksualnost opiše kao simptom tjelesne ili duševne degeneracije (Mondimore, 2003: 39). Mondimore (2003: 36) zaključuje da se Ulrichs „neprekidno i neumorno naprezao kako bi promijenio antihomoseksualne stavove u Njemačkoj i Europi (...), a njegov je život postao križarsko vojevanje za društveno prihvaćanje njegovih ideja“ (Mondimore, 2003: 36).

Oscar Wilde

„U skandalima su se znali naći obični građani, ali i pripadnici književnih i umjetničkih krugova, a neki su zahvatili i najviše redove diplomacije, vojske i vlade“ (Hercog, 2015: 34). Jedan od najpoznatijih pojedinaca uključenih u ovakve skandale bio je i Oscar Wilde (1854.-1900.).

Oscar Wilde je već kao dvadesetpetogodišnjak bio jedna od najpoznatijih osoba u Londonu (Mondimore, 2003: 188). Prijateljstvo s Lillier Langtry, engleskom glumicom koja je nekoliko godina prije zablislala na londonskoj književnoj i umjetničkoj sceni, mu je omogućilo pristup londonskim umjetničkim krugovima, kao i poznanstva s tadašnjim velikim književnim ličnostima (Mondimore, 2003: 188). Mondimore (2003: 188) ističe da su Wilde-a njegovo umjetničko stvaralaštvo, književna kritika, poezija, drama i proza učinili pokretačkom snagom viktorijanskoga književnog i umjetničkog života. Oko 1882. godine Wilde se zaljubio u mladog aristokrata Lorda Alfreda Douglasa, čiji je otac John Douglas bio deveti markiz od Queensberryja (Mondimore, 2003: 189). Douglas je, poput Wildea, bio vrlo temperamentna osoba te je često ulazio u konflikte putem pisama te javno prozivao svoje neistomišljenike (Mondimore, 2003: 189). Ubrzo je Queensberry počeo okrivljavati Wilde-a za „mane“ svoga sina, među kojima valja istaknuti feminiziranost, te je planirao javni incident u kazalištu tijekom izvođenja Wildeove predstave *The Importance of Being Earnest* (Mondimore, 2003: 190). Incident je otkriven te je markizu zabranjen ulaz u kazalište (Mondimore, 2003: 190). Nedugo nakon toga, Queensberry podiže tužbu protiv Wildea kojom ga okrivljuje za „sodomiju“, a Wilde na ovo odgovara tako što ga optužuje za klevetu (Mondimore, 2003: 190). Dugačak je sudski proces završen nakon što je Queensberry pronašao desetoricu muškaraca koji su priznali „odvratne nemoralnosti“ s Wildeom (Mondimore, 2003: 190). Wilde se vještom retorikom i emotivnim govorom, u kojemu se pozivao na Platona, Michelangela i Shakespeara te veličao

platonsku ljubav među muškarcima, uspio obraniti te sud nije mogao donijeti odluku (Mondimore, 2003: 190-191). Na idućem je suđenju Wilde, prema Mondimoreu (2003: 191), bio umoran i iscrpljen te se više nije mogao uspješno braniti. Sud je donio presudu te ga osudio na 2 godine teškog rada (Mondimore, 2003: 191). Wilde je nakon izlaska iz zatvora otputovao u Francusku, gdje je zbog proglašenog bankrota živio u bijedi i tonuo u alkoholizam (Mondimore, 2003: 190). Tri godine kasnije Wilde umire u 46. godini života od meningoencefalitisa „koji je uslijedio kao posljedica ozljede dobivene u zatvoru“ (Mondimore, 2003: 190). Unatoč ovako žestokoj reakciji od strane javnosti te katastrofalnih posljedica za samoga Wildea, uslijedila je još rigoroznija kazna. Morus (1959: 347-348) tvrdi da su Wildeovi kazališni komadi uklonjeni s londonskih programa, njegova djela uklonjena iz izloga te mu je čak i ime bilo prokletu. Nadalje, njegova su djeca morala uzeti prezime Holland, iz obiteljskog odijela i rublja uklonjen je stari obiteljski monogram, a njegovi su rođaci nastojali njegovu djecu poslati u kolonije da bi ih spasili od javne osude i sramote (Morus, 1959: 347-348).

Wildeova tragična sudbina odjeknula je diljem europske homoseksualne zajednice. Ovome u prilog piše i Hercog (2015: 35) koji, citirajući Havelocka Ellisa, navodi da su „ovakvi skandali i senzacionalistička suđenja doprinijeli konačnom buđenju i osvješćivanju homoseksualnosti“. Uslijed ovoga u Njemačkoj 1897. godine nastaje pokret za dekriminalizaciju homoseksualnosti pod vodstvom liječnika Magnusa Hirschfelda, izdavača Maxa Spohra i državnog službenika Ericha Oberga, koji osnivaju Znanstveno-humanitarni odbor i pokreću časopis *Godišnjak za spolno prijelazne tipove (Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen)* te objavljuju pamflete protiv paragrafa 175² koji je zabranjivao muški istospolni seks (Hercog, 2015: 37).

Richard von Krafft-Ebing i *Psychopathia sexualis*

Hercog (2015: 37) tvrdi da, unatoč pritisku prvih aktivista za dekriminalizaciju homoseksualnosti, pristalice starog uvjerenja da homoseksualnost treba kažnjavati nisu lako promijenile mišljenje. Mondimore (2003: 41) tvrdi da su „njemački liječnici krajem 19. stoljeća počeli s objavljivanjem kritika teorije o homoseksualnosti“, ali ističe i činjenicu da su objavljivanja članova medicinske

2 Prema Morusu (1959: 354): „Paragraf 175 njemačkog kaznenog zakonika (...) sadrži odredbe protiv protuprirodnog razvrata među muškarcima - takav razvrat među ženama bio je nekažnjiv (...)“. Postojao je i izraz *hundertfünfundsiebziger (stosedamdesetpetica)* koji se koristio za imenovanje homoseksualnih osoba.

struke u ovo vrijeme, unatoč apelima Karla Ulrichsa na razumijevanje i objektivnost, odbacivala svaku koncepciju o „prirodnoj homoseksualnosti“. Među njima valja istaknuti njemačkog psihijatra Karla Wetphala i psihijatra Alberta Molla (Mondimore, 2003: 41). Kao najvažnijeg predstavnika ove struje u drugoj polovici 19. stoljeća treba istaknuti austrijskog psihijatra i sveučilišnog profesora u Strasbourgu, Beču i Grazu Richarda von Krafft-Ebinga (1840. – 1902.) (4). U svom glavnom djelu *Psychopathia sexualis* iz 1886. žestoko odbacuje Ulrichsove ideje o „prirodnom“ karakteru homoseksualnosti. Štoviše, Krafft-Ebing je u svih dvanaest izdanja svoje knjige nastojao dokazati da je homoseksualnost izopačeno i patološko stanje (Mondimore, 2003: 39). Mondimore (2003: 41) i Drescher (2015: 568) ističu da o utjecaju *Psychopathie sexualis* na područje proučavanja seksualnosti svjedoči činjenica da je znanstveno istraživanje u idućih osamdeset godina, upravo zahvaljujući ovome djelu, homoseksualnost proučavalo isključivo u sklopu duševnih bolesti.

Mondimore (2003: 42) tvrdi da je knjiga „sažet prikaz više od dvije stotine povijesti bolesti pojedinaca“ kojima je cilj bio razjašnjavanje „psihopatoloških manifestacija spolnog života“. Također ističe da se u većini slučajeva zaista radi o patološkim slučajevima te dodaje da se u 17 od 21. slučajaradi o pohotnim ubojicama, a nadodaje i činjenicu da su u djelu nabrojani svi zamislivi oblici fetišizma (Mondimore, 2003: 42). Stotinjak stranica knjige posvećeno je i „antipatičkome spolnom nagonu“, odnosno homoseksualnosti (Mondimore, 2003: 42) (Masters, Johnson i Kolodny, 2006: 394). Mondimore (2003: 42) ukazuje na činjenicu da „konteksti i pojedinosti njegovih opisa homoseksualaca očevidno prikazuju njegovu želju da naglasi bizarne i izopačene aspekte života njegovih subjekata“. U djelu „Gosp. Z“ nastoji zatomiti svoje homoseksualne žudnje redovito odlazeći u javne kuće, a „P“ ženidbom i obiteljskim životom pokušava zatomiti svoju homoseksualnost (Mondimore, 2003: 42). Prema Mondimoreu (2003: 42) je nekoliko subjekata imalo sve simptome shizofrenije, a jedan od subjekata je lezbijka koja najvjerojatnije pati od psihotičnih depresija. Mondimore (2003: 42) tvrdi da Krafft-Ebing, unatoč izjavi da mu je cilj bilo zabilježiti raznolikost ljudske spolnosti, predlaže kauzativnu teoriju homoseksualnosti. Tako se, bez izuzetka, „ta anomalija psihoseksualnih osjećaja može klinički nazvati funkcionalnim znakom degeneracije“ (Mondimore, 2003: 42). Mondimore (2003: 42) ističe da su riječi *neurastenija* i *neuropatično*, koje Ebing često koristi, na prijelazu stoljeća opisivale oronulo stanje živčanog sustava prirodno inferiornih osoba. Mondimore (2003: 42) dodaje da se očekivalo preuranjeno i neizlječivo urušavanje živčanog sustava tih osoba u određenoj točki života. Prema Mondimoreu (2003: 42) teorija „degeneracije“ potječe s kraja 18. stoljeća, a sredinom je 19. stoljeća objašnjavala

svaku ljudsku slabost, od idiotizma do zločina. Također ističe da su se ovom teorijom objašnjavali alkoholizam, neimaština pa čak i radnički nemiri i to na način da je krivac za navedene fenomene bila degeneracija ljudskog roda, čiji su uzročnici iskvarujući i oslabljujući učinci urbanizacije i industrijalizacije (Mondimore, 2003: 43). Dakle, istospolna se seksualna privlačnost smatrala posljedicom ljudske degeneracije i izrazom defektnog živčanog sustava (Mondimore, 2003: 43). Prema Krafft-Ebingu ni osobe s čvrstim heteroseksualnim spolnim opredjeljenjem nisu sigurne od „bolesti“ zvane homoseksualnost. On je bio uvjeren da, između ostaloga, „masturbacija može uzrokovati razvoj apatičke spolnosti“ (Mondimore, 2003: 43).

Prema Mondimoreu (2003: 44) je Krafft-Ebing „postavio ‘znanstvene’ temelje za stvaranje stereotipa o *gay* ljudima, koji su potrajali gotovo stotinu godina: homoseksualci su opsjednuti seksom, ali su pritom površni asteničari, nesposobni za zrele odnose i skloni duševnim bolestima“. Mondimore (2003: 44) također ističe da su Krafft-Ebingove ideje, iako znanstveno neosnovane, prihvaćene kako kod stručnjaka tako i kod laika, jer su pojačavale popularne stavove prema homoseksualcima. Naposljetku se može zaključiti da su njegovi zaključci, uz zaključke njemu sličnih psihijatara s kraja 19. stoljeća, „sačinjavali temelje teorije o seksualnosti za sljedećih gotovo osamdeset godina“ te stvorili „znanstvenu“ osnovu za progon i kažnjavanje homoseksualaca (Mondimore, 2003: 41). Masters, Johnson i Kolodny (2006: 394) zaključuju da je početkom 20. stoljeća „postojala opća suglasnost da je homoseksualnost bolest s kojom se osoba rađa“.

Proces protiv Philippa zu Eulenburg und Hertenfelda i njegove posljedice

U Njemačkoj je pokret za dekriminalizaciju homoseksualnosti započeo 1897. godine osnivanjem Znanstveno-humanitarnog odbora i časopisa *Godišnjak za spolno prijelazne tipove* (Hercog, 2015: 37). Nakon što je pokret protiv zloglasnog paragrafa 175 počeo dobivati podršku istaknutih osoba, 1907. dolazi do skandala koji je uključivao osobe iz samog vrha vlade, pa i pojedince bliske samome caru Vilimu II. (Hercog, 2015: 37). Usred utrke u naoružanju, koja će rezultirati izbijanjem Prvog svjetskog rata, njemački i međunarodni su se mediji „naslađivali šakljivim detaljima i sugestivnim karikaturama koji su poljuljali njemačku nacionalnu čast“ (Hercog, 2015: 37).

Knez Philipp zu Eulenburg je obnašao dužnosti pruskog poslanika u Münchenu i njemačkog ambasadora u Beču, a nakon toga je njemačkome caru Vilimu II. bio neslužbeni savjetnik, živio na njegovom dvoru te ga pratio na svim putovanjima (Morus, 1959: 352). Morus (1959: 352)

ističe da je Eulenburg uživao carevo apsolutno povjerenje. Za Eulenburga se znalo da gaji homoseksualne sklonosti, ali ne da ih i prakticira što je onovremeni zakon jedino i kažnjavao (Morus, 1959: 352-353). Izdavač Maximilian Harden, potaknut osudom homoseksualaca na carskome dvoru od strane javnosti, u berlinskom časopisu *Zukunft* javno osuđuje te napada Eulenburga i njegove suradnike na dvoru (Morus, 1959: 351) (Hercog, 2015: 37). U časopisu se tako pojavljuje tvrdnja da na dvoru postoji kabinet homoseksualaca, koji cara odvlače od njegovih odgovornih savjetnika te ga nagovaraju na politiku neodlučnosti, što je u predratnome razdoblju bilo iznimno opasno (Morus, 1959: 351). Harden, između ostaloga, upozorava njemačku javnost da se najveća opasnost krije u činjenici da su homoseksualci infiltrirani u više europskih državnih vrhova i međusobno surađuju (Morus, 1959: 351). Također ističe da postoji međunarodni savez homoseksualaca koji su spremni u svakom trenutku izdati svoju državu, pa tako i Njemačku (Morus, 1959: 351). Harden se, zbog nedostatka dokaza, neko vrijeme morao suzdržati od sudske tužbe protiv Eulenburga. Situacija se promijenila kada se tajni savjetnik Holstein uključio u njegovu kampanju što je rezultiralo direktnijom retorikom članka u *Zukunftu* (Morus, 1959: 352-353). Eulenburg je Hardena optužio za klevetu i dobio parnicu, a Harden je osuđen na četveromjesečni pritvor (Morus, 1959: 353). Harden nije odustao od svoje namjere te je podigao tužbu protiv Eulenburga pred porotom iz Münchena (Morus, 1959: 353). Parnicu je dobio Harden, jer su mu se tijekom suđenja javili mljekar i ribar sa Starnberškog jezera koji su svjedočili protiv Eulenburga te izjavili da ih je platio za seksualne usluge (Morus, 1959: 353). Eulenburgovo zdravstveno stanje nije omogućilo održavanje sudske proces protiv njega, ali je on unatoč izbjegavanju sudske kazne moralno osuđen te mu je onemogućen bilo kakav oblik političkog djelovanja (Morus, 1959: 354).

Morus (1959: 354) ističe da je najveći utjecaj Eulenburgov slučaj imao upravo na širu javnost. Osim Eulenburga, sudski je procesuiran i carev pobočnik te komandant grada Berlina grof Kuno von Moltke (Morus, 1959: 354). Morus (1959: 355) zaključuje da je glavni rezultat afere Harden-Eulenburg bila izraženija društvena osuda homoseksualaca, ali i njihova snažnija međusobna povezanost. Eulenburgov slučaj vrlo dobro ilustrira činjenicu da se početkom 20. stoljeća položaj homoseksualaca nije poboljšao, jer su i dalje bili podvrgnuti zakonskom kažnjavanju i snažnoj društvenoj marginalizaciji i osudi. Iduće razdoblje njemačke, odnosno europske povijesti, predstavlja vrhunac potlačenosti homoseksualaca nakon srednjega vijeka. Riječ je o dijelu njemačke povijesti poznatim kao razdoblje Trećega Reicha, tj. o razdoblju totalitarnih režima diljem Europe prije i tijekom Drugoga svjetskoga rata.

Totalitarni režimi – homoseksualci kao državni neprijatelji

Razdoblje reformi s profeminističkim i prohomoseksualnim elementima dvadesetih i tridesetih godina obilježila je otvorenost javnih rasprava o seksu, spremnost aktivista i intelektualaca da preispitaju društvene i zakonske restrikcije vezane za seksualnost, ali i učestalije kršenje tih restrikcija u narodu (Hercog, 2015: 55-57). Njemačka je farmaceutska industrija proizvodila oko 80 milijuna kondoma godišnje, a u Vajmarskoj je Njemačkoj postojalo na stotine centara za seksualno savjetovanje (Hercog, 2015: 54). Još jedan fenomen koji vrlo dobro ilustrira položaj seksualnosti u poslijeratnom razdoblju jest i raširenost nudizma u Njemačkoj i susjednim zemljama u 1920-ima, čiji je zagovornik bio i Magnus Hirschfeld (Hercog, 2015: 50). Dolazi do napetosti između seksualnih reformista i eugeničara, koji su se često pozivali jedni na druge, kako u Zapadnoj tako i Istočnoj Europi (Hercog, 2015: 51). Homoseksualni se identitet sve više učvršćivao pomoću tiskanja *underground* časopisa, postojali su klubovi za transvestite i ljubitelje sadomazohizma, a homoseksualni su odnosi bila redovita pojava u bogataškim privatnim školama u Britaniji (Hercog, 2015: 52-53). Hercog (2015: 53-54) ističe da su se homoseksualci i lezbijke sve otvorenije i spremnije definirali u odnosu spram istoga spola te dodaje da je došlo do eksplozije pisanja homoseksualne literature, ali „uspon fašizma naglo je zatro profeminističke i prohomoseksualne elemente seksualne reforme, a istovremeno je od nje preuzeo eugenički impuls i zacrtao mu novi, zastrašujuće brutalni pravac“ (Hercog, 2015: 57).

Italija

Uspom fašizma u Italiji je, prema Hercogu (2015: 57-58), obilježen snažnom tendencijom da se uništi sve stečeno emancipacijom žena tijekom Prvoga svjetskoga rata. Hercog (2015: 58) ističe da se „kod Talijana poticao strah da ih je emancipacija žena uškopila, a fašizam se predstavljao kao put u restauraciju muških privilegija – valjalo je preurediti (mušku) ljudsku prirodu i stvoriti novi tip čovjeka“. Ovo se očitovalo u snažnoj demografskoj kampanji koju je Italija provodila od kasnih dvadesetih godina nadalje (Hercog, 2015: 58). Žene se pokušalo izbaciti s novostečenih radnih mjesta, ponovno ih pretvoriti u strojeve za rađanje, a muškarce učiniti njihovim zaštitnicima i uzdržavateljima (Hercog, 2015: 58-59). Raširena tjeskoba zbog slabljenja muške nadmoći rezultirala je kriminaliziranjem kontracepcije, jačanjem progona homoseksualaca i onemogućavanjem pobačaja (Hercog, 2015: 59). Snažna depopulacija nakon Prvog

svjetskog rata i pad nataliteta su bili indikatori slabljenja nacije, a homoseksualnost se smatrala „opasnim padom u degeneraciju“ (Hercog, 2015: 59). Hercog (2015: 62) tvrdi da se pod Mussolinijem počelo agresivno progoniti i kažnjavati mušku homoseksualnost. Također ističe da je povjerenstvo za izradu novog zakonika predložilo dodavanje članka kojim bi se kriminalizirala muška homoseksualnost, ali je on „uklonjen iz konačne verzije zakona jer su se pravnici zabrinuli da će izvana izgledati kao da je u Italiji istospolni porok učestala pojava“ (Hercog, 2015: 62). Hercog (2015: 62) zaključuje da se u fašističkoj Italiji smatralo da homoseksualci štete Mussolinijevom planu o antropološkoj revoluciji i škode talijanskoj „rasi“.

Francuska i Španjolska

Višijska vlada Philippea Petaina u Francuskoj 1942. zakonski kažnjava pobačaj klasificirajući ga zločinom protiv države (Hercog, 2015: 59). Iste se godine u francuske zakone vraća kategorija „protuprirodnih činova“, kojom se kriminalizira „seksualne odnose između osoba starijih od 21 godine i osobe istoga spola mlađe od 21 godine“ (Hercog, 2015: 59). U Španjolskoj su 30-ih godina nicali liberalni zakoni na području Druge španjolske republike, u čijem osnivanju sudjeluju europski anarhisti (Hercog, 2015: 60). U Kataloniji, kojom su upravljali anarhisti, pobačaj je legaliziran 1936. godine, a anarho-feministkinja i nova ministrica zdravstva Federica Montseny je pokušala na nacionalnoj razini implementirati sličnu politiku prema pobačaju (Hercog, 2015: 60). Hercog (2015: 60) zaključuje da je to sve naglo nestalo 1939. slomom Republike i dolaskom Francisca Franca na vlast. Kontracepcija je proglašena nezakonitom 1941., a pobačaj je proglašen zločinom protiv države (Hercog, 2015: 60). Iako je Francov glavni general Queipo de Llano putem radija obznanio da će „svaki pederčić ili perverznojak koji baci ljagu na ovaj pokret (...) biti ubijen kao pas“, fašistički je režim u Španjolskoj tek 1970-ih kriminalizirao mušku homoseksualnost i optužene počeo slati u logore za preodgoj (Hercog, 2015: 61).

Njemačka

Hercog (2015: 63) ističe da se reorganizacija seksualnosti nalazila u samome središtu nacističkoga projekta. Seksualnost je dobila ulogu održavanja arijevske rase, a u izgradnji su represivnog aparata sudjelovali vlast i podupiratelji režima (Hercog, 2015: 63). Hercog (2015: 63) tvrdi da su mnogi aktivisti za seksualnu reformu iz doba Vajmarske Republike „zbog svoje vodeće uloge u kampanjama protiv članka 175 kojim su kriminalizirani homoseksualni činovi među muškarcima (...)“ postali lake

mete režima. Represiji aktivista i homoseksualaca služila je i nacistička literatura, koja je isticala važnost rasne čistoće i prokreativnog braka u uspostavljanju i održavanju čiste njemačke rase.

Hercog (2015: 67) ističe da su crkveni poglavari podržavali naciste, jer su vjerovali da će nacisti „pročistiti njemačke seksualne običaje i ponovno usaditi poštovanje prema obiteljskim vrijednostima“. Prve akcije nacista usmjerene ka zatvaranju javnih kuća te *gay* i lezbijskih barova naišle su na posebnu podršku od strane crkvenih poglavara (Hercog, 2015: 67). Njihov entuzijizam nestaje sredinom 1930-ih godina kada se u Trećem Reichu javlja težnja za promicanjem predbračnih seksualnih odnosa zbog reprodukcije, a nakon 1940. i zbog užitka (Hercog, 2015: 68).

Prema Hercogu (2015: 68) se represija spram homoseksualaca odvijala u fazama koje su se temeljile na „postojećem i široko ukorijenjenom neprijateljstvu prema homoseksualnosti“. Do radikalizacije odnosa spram homoseksualnosti dolazi 1934. kada Hitler orkestrira ubojstvo vođe Jurišnih odreda (*Sturmabteilung*, odnosno SA) Ernsta Röhma, deklariranog homoseksualca (Hercog, 2015: 68-69). Prema Hercogu (2015: 69) su barovi SA-ovaca sve do ovoga događaja bili poznati kao *gay* barovi. Uslijed toga 1935. dolazi do promjene u njemačkom zakonu te je zloglasni paragraf 175 doraden – kažnjivo je postala i uzajamna masturbacija te „erotski“ pogledi (Hercog, 2015: 69). Hercog (2015: 69) tvrdi da su nacisti homoseksualcima zamjerali odbijanje života koji je „u skladu s nacističkim idealima muževnosti, baš kao i njihovo navodno nepristajanje na reprodukciju“. Kao treći odlučujući čimbenik osude homoseksualnosti Hercog (2015: 69) ističe strah nacista da će međunarodna zajednica Treći Reich doživljavati „pederkastim“, čemu su u prilog išle i „jednospolne nacističke institucije poput Hitlerove mladeži, SS-a i vojske“.

Već je 1936. osnovan Ured Reicha za borbu protiv pobačaja i homoseksualnosti (Hercog, 2015: 64). Hercog (2015: 69) tvrdi da je u Trećem Reichu tijekom rata oko 100 000 homoseksualnih muškaraca izvedeno pred sud, a između 46 000 i 50 000 njih je osuđeno na zatvorske kazne ili na deportacije u koncentracijske logore. U koncentracijskim su logorima homoseksualci postali „najprezreniji među prezrenima“, često su bili podvrgnuti mučenju i osuđeni na težak rad u kamenolomima (Hercog, 2015: 69). U Buchenwaldu su, prema Hercogu (2015: 69), homoseksualni muškarci podvrgavani medicinskim eksperimentima, a u nekim ih se logorima prisiljavalo na snošaj sa ženskim prostitutkama. Hercog (2015: 69) također tvrdi da je nekoliko stotina homoseksualaca kastrirano te iznosi procjenu da je između 5 000 i 10 000 homoseksualaca ubijeno od strane nacističkog režima.

Posebno valja istaknuti položaj homoseksualaca unutar koncentracijskih logora. Tako Hercog (2015: 80) ističe da su si čuvari ponekad birali seksualne slugu među zatvorenicima, obično zatvorenike istoga spola. Pružanje seksualnih usluga čuvarima moglo je zatvorenicima i zatvorenicama odgoditi daljnju deportaciju, izbjeci nadolazeće selekcije te im priskrbiti komadić hrane (Hercog, 2015: 80-81). Prema Hercogu (2015: 81) je Himmler otvorio bordele za zatvorenike u deset koncentracijskih logora u kojima se često provjeravala mogućnost homoseksualaca da prakticiraju heteroseksualan spolni odnos. Hercog (2015: 81) tvrdi da su se čuvari često natjecali u brutalnosti i nasilju nad zatvorenicima. „U jednome centru smrti u Poljskoj, žena je bila prisiljena gledati dok joj trenirani psi napastvuju kćer; u Flossenbürgu je muškarac optužen za homoseksualnost mučen polijevanjem testisa naizmjenice kipućom pa hladnom vodom, a potom silovan drškom metle; u Buchenwaldu je logoraš naglavačke obješen s dovratka užetom svezanim oko genitalija“ (Hercog, 2015: 81). Prema Hercogu (2015: 81) je u koncentracijskim logorima „grotesknost nasilja postala sama sebi svrhom“.

Ovakav stav prema homoseksualnosti su prihvatila područja i države okupirani od strane Trećega Reicha tijekom Drugoga svjetskoga rata. Hercog (2015: 70) navodi dijelove Belgije i Francuske, anektirane dijelove Poljske i Čehoslovačke te okupiranu Nizozemsku kao područja na kojima su također okrutno proganjani muški homoseksualci. Hercog (2015: 70) ističe da je Sovjetski Savez pod vodstvom Josifa Staljina prakticirao konzervativniju politiku od one Trećega Reicha. Hercog (2015: 70) tvrdi da su se žestoki homofobni progoni u Sovjetskome Savezu temeljili na težnji komunističke vlasti da se distancira od homoerotizma koji je često pripisivan nacizmu. Komunistička je propaganda, prema Hercogu (2015: 70), homoseksualnost nazivala „fašističkom perverzijom“. Ova činjenica svjedoči da pojačana homofobija tijekom 1930-ih godina i Drugoga svjetskoga rata nije obilježje isključivo krajnje desnih, odnosno fašističkih europskih režima, već je fenomen koji se pojavio u većini europskih država. Izuzetak nije bilo ni današnje područje Republike Hrvatske koje je 1930-ih godina bilo u sastavu Kraljevine Jugoslavije (5). *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupnih i prekršajih* (1875.–1930.) je po paragrafu 129 kažnjavao „zločinstva bludnosti među koja se ubrajalo i zločinstvo ‘suprot naravi’ odnosno bludnost sa životinjama i osobom istog spola“ (Kondor-Langer, 2016: 287). Od 1. siječnja 1930. na snagu stupa *Krivični zakonik za Kraljevinu Jugoslaviju* „u kojem se također pronalazi odredba o kažnjavanju protuprirodnog bluda“ (Kondor-Langer, 2016: 287).

Razdoblje prije i tijekom Drugoga svjetskoga rata obilježava progon homoseksualaca, koji su, uz druge

potlačene skupine (Židove, Rome i mentalno oboljele), postali žrtve diskriminacije, mučenja i ubijanja. To razdoblje je teško za homoseksualce, ali ujedno predstavlja i prekretnicu u njihovoj povijest. Nadolazeća desetljeća će obilježiti svojevrsno oslobođenje homoseksualaca nakon seksualne revolucije 1960-ih godina.

Oslobođenje homoseksualaca

Hercog (2015: 163) tvrdi da su homoseksualci početkom 1970-ih godina „počeli izlaziti iz ormara, zahtijevati priznanje i kraj diskriminacije“. U Americi i u zapadnoeuropskim državama spontano niču lezbijki i *gay* pokreti (Hercog, 2015: 163). U Švedskoj je 1970. osnovana Nacionalna organizacija za jednaka seksualna prava (*Riksförbundet för Sexuellt Likaberättigande*), a u Francuskoj su militantne lezbijke prekinule radijsku emisiju uz povike poput „Dolje s heteromurjom“ te je osnovana Homoseksualna fronta za revolucionarnu akciju (*Front homosexuel d'action révolutionnaire – FHAR*) (Hercog, 2015: 163-164). U Britaniji je 1971. osnovana *Gay* oslobodilačka fronta (*Gay Liberation Front – GLF*), a u Njemačkoj je u više gradova emitiran film *Nije homoseksualac perverzan, već situacija u kojoj živi* (*Nicht der Homosexuelle ist Pervers, sondern die Situation in der er lebt*) nakon čije su izvedbe „osnivane lokalne grupe za *gay* prava, često povezane sa studentskim novoljevičarskim pokretom“ (Hercog, 2015: 164-165). Mondimore (2003: 220) za američke homofilske pokrete tvrdi da su poticali izvještavanje u medijima o sudskim postupcima, održavali konferencije za tisak te priređivali prosvjedne povorke.

Ključni događaj, koji se danas smatra trenutkom rođenja „*Gay Liberationa*“, bile su „demonstracije na Christopher Streetu u Greenwich Villageu na Manhattanu, na kojima se protestiralo protiv policijskih racija u homoseksualnim restoranima“ (Masters, Johnson, Kolodny, 2006: 395-396) (Mondimore, 2003: 220). Krajem lipnja 1969. njujorški su detektivi provodili rutinsku raciju u *gay* baru Stonewall Innu u Greenwich Villageu (Mondimore, 2003: 220). Nakon što je policija izvela pojedince iz bara „da čekaju prijevoz do policijske stanice“, jedna se lezbijka počela otimati policijskim službenicima pri čemu je okupljena gomila nasrnula na policajce (Mondimore, 2003: 220). „Policajci su se zaključali u bar (...), zatim je netko u Stonewallu podmetnuo požar“ (Mondimore, 2003: 220). Nakon što je pristiglo policijsko pojačanje, „neredi su nastavljeni do duboko u noć“ (Mondimore, 2003: 220). Idući se dan „četiri stotine policajaca borilo s gomilom od dvije tisuće homoseksualaca“ (Mondimore, 2003: 220). Mondimore (2003: 221) ističe da je „pokret za oslobođenje *gayeva* bio agresivan i konfrontacijski“. Prosvjednici, koji su prekinuli priredbu za prikupljanje financijskih sredstava

Pripadnici aktivističke organizacije Gay Liberation Front tijekom marša za prava homoseksualaca

za predsjedničku kampanju Johna Lindsaya, su se lisicama privezali za ogradu balkona, „pojačali sirene te obasuli uzvanike lecima, prosvjedujući protiv stalnog uznemiravanja *gayeva* i lezbijki policijskim prepadima“ (Mondimore, 2003: 221). Neredi u Stonewallu su, uz pokret za emancipaciju žena, uništili okove patrijarhalne i heteronormativne opresije (Chatzipapatheodoridis, 2014: 40).

„Osnaženi svojim uspjesima u suprotstavljanju policijskom uznemiravanju racijama, aktivisti *gay*-emancipacije svoju su pažnju usmjerili na drugog povijesnog protivnika: psihijatrijsku profesiju“ (Mondimore, 2003: 221). U sklopu vala prosvjeda protiv American Psychiatric Associationa su godišnje skupine APA-a ometane 1970. i 1971. godine (Drescher, 2008: 449). Val prosvjeda je podnio zahtjeve da se „homoseksualnost briše iz APA-ina službenog popisa duševnih poremećaja“ (Mondimore, 2003: 221, prema Bayer, 1987). American Psychiatric Association 1973. „nakon nekoliko godina propitivanja dokaza, uklanja homoseksualnost s popisa duševnih poremećaja“ (Masters, Johnson, Kolodny, 2006: 395). Ovaj se događaj može smatrati ključnim događajem u povijesti homoseksualaca kao marginalizirane skupine

jer je uklanjanjem homoseksualnosti s popisa duševnih poremećaja ukinut znanstveni temelj za diskriminaciju ljudi istospolne seksualne orijentacije.

Zaključak

Na temelju rada može se zaključiti da su homoseksualci tijekom povijesti bili marginalizirani. Razlozi osuđivanja homoseksualnosti su se mijenjali tijekom obrađenih povijesnih razdoblja, a u većini je slučajeva homoseksualnost bila zakonski kažnjiva. U prvom je poglavlju vidljivo da su Grci homoseksualnost integrirali u svoju kulturu i društveno uređenje. Može se zaključiti da djela poput Euripidovog *Kiklopa* i Platonove *Gozbe* ilustriraju pozitivno shvaćanje homoseksualnosti u antičkoj Grčkoj. Na temelju prvog poglavlja je razvidno da su muška i ženska homoseksualnost bile društveno prihvaćene u Antičkoj Grčkoj te da ženska homoseksualnost nije bila zastupljena u istoj mjeri kao muška. U drugom sam poglavlju prikazao da je homoseksualnost u Rimskom Carstvu bila zastupljena i zakonski nekažnjiva, ali osuđena od strane društva što sam oprimjerio sudbinama dvaju

rimskih careva Vitelija i Elagabala. Jedan od razloga društvene osude bilo je mišljenje da homoseksualnost nije normalna pojava te da je nedostojna pravog Rimljana, dok je drugi podjela ljudskoga roda prema *sexusu* na muški i ženski, koju je zastupao Ciceron u svom djelu *O umjetnosti govorništva*. U istom sam poglavlju pokazao da je pojava kršćanstva pojačala marginalizaciju homoseksualaca, jer su kršćanski teolozi u Europi vrlo brzo počeli stvarati ideje o tome što je u seksualnom ponašanju moralno i dobro, a što nemoralno i grešno. Seksualnost je prešla iz privatne u sferu crkvene, odnosno vladine regulacije što potvrđuje zakonsko propisivanje ispravnog seksualnog ponašanja nakon crkvenog koncila u Elviri 309. godine. U trećem je poglavlju vidljivo da se položaj homoseksualaca tijekom srednjega vijeka pod pritiskom Katoličke crkve pogoršao. Zaključio sam da je teolog i skolastički filozof Toma Akvinski bio najvažnija ličnost pri oblikovanju novog shvaćanja seksualnosti tijekom srednjega vijeka te da je on seksualnost vrednovao prema njenoj prokreativnoj funkciji čime je homoseksualnost postala „neprirodna“. Prikazao sam da su homoseksualne osobe tijekom srednjega vijeka mučene i ubijane što sam oprimjerio životom i smrću engleskoga kralja Eduarda II. U drugom sam dijelu poglavlja utvrdio da je tijekom renesanse oslabio autoritet Katoličke crkve te da je smanjen broj smrtnih kazni za seksualnost, ali da su homoseksualci i dalje marginalizirani što sam oprimjerio životom Michelangela Buonarrotija. U idućem sam poglavlju zaključio da se tijekom osamnaestog stoljeća položaj homoseksualaca nije poboljšao te da se broj zakona koji kažnjavaju homoseksualnost povećao. Tek 19. stoljeće predstavlja prekretnicu u povijesti homoseksualnosti. Javljaju se prvi borci za njenu dekriminalizaciju poput Karl Heinrich Ulrichsa te izbijaju skandali, poput slučaja Oscara Wildea, koji su doprinijeli populariziranju homoseksualnosti i započeli stvaranje homoseksualnog identiteta. Uz to se proučavanje homoseksualnosti premjestilo u sferu psihijatrijske znanosti. Djelo *Psychopathia sexualis* Richarda von Krafft-Ebinga iz 1886. predstavlja najvažnije djelo o seksualnosti iz perspektive psihijatrijske znanosti te su tvrdnje iznesene u djelu utemeljile klasificiranje homoseksualnosti bolešću što se održalo u idućih osamdesetak godina. Proces protiv Philippa zu Eulenburg und Hertenfelda snažno je utjecao na širu javnost te prikazuje marginaliziran položaj homoseksualaca početkom 20. stoljeća. U pretposljednem poglavlju rada sam na primjerima nacionalsocijalističke Njemačke, Višijske Francuske, fašističke Italije i drugih europskih totalitarnih režima pokazao da se u razdoblju prije i tijekom Drugog svjetskog rata homoseksualnost smatrala padom u degeneraciju i znakom propadanja rase i nacije. Homoseksualci su slani u koncentracijske logore, mučeni i ubijani. Seksualna je revolucija 1960-ih godina otvorila put

za oslobođenje homoseksualaca. Neredi u Stonewallu u New Yorku 1969. predstavljaju početak borbe za homoseksualna prava. Početkom 1970-ih godina se u zapadnoeuropskim zemljama, poput Švedske i Francuske, te u SAD-u osnivaju organizacije koje su se borile za prava homoseksualaca i lezbijki. American Psychiatric Association je nakon vala prosvjeda 1973. izbacio homoseksualnost s popisa duševnih poremećaja te je time ukinuta znanstvena utemeljenost marginalizacije homoseksualaca. Ovim događajem nije prestala marginalizacija i osuda homoseksualaca te ovaj rad ostavlja prostora za daljnje proučavanje marginaliziranosti homoseksualaca. Homoseksualne su osobe i danas u svim područjima života žrtve nasilja i diskriminacije, a glavni razlog za to su znanstveno neutemeljene predrasude i neinformiranost javnosti po pitanju homoseksualnosti. (Hulić, Jugović, Kamenov, 2015: 221-240) Istraživanja poput onoga u Sloveniji kojeg su proveli Švab i Kuhar (2008: 532) pokazuju da homoseksualci, unatoč zakonskoj zabrani o diskriminaciji na temelju seksualne orijentacije, ne mogu aktivno sudjelovati u javnom i privatnom životu. U Hrvatskoj do diskriminacije osoba istospolne seksualne orijentacije dolazi i u sektorima zdravstva i policije što potvrđuje i istraživanje Zlatke Kozja Mikić i Danijele Petković. (Mikić, Petković, 2015: 437-463). Naše stoljeće zasigurno sadrži elemente marginalizacije i diskriminacije istospolno orijentiranih osoba, no pruža prilike za daljnju integraciju istospolno orijentiranih osoba u društvo te zahtjeva nova historijska razmatranja koja će te prilike kontekstualizirati i pružiti nužno razumijevanje položaja homoseksualnih osoba u njegovom cjelovitom povijesnom obliku.

Summary

Luka Zorica, Historical View of Homosexuals as a Marginalized Group

In ancient Greece, male and female homosexuality was positively accepted and homosexuality in general was a part of Greek culture. This attitude is evident from literary works of that time like Plato's Symposium or Euripid's Cyclops. Because of the growing influence of Christian culture, homosexuality became condemned but not yet prohibited by law. With the strengthening of the Church, homosexuality stopped being a private matter and became a part of Church regulation, which became ever so evident in the Middle Ages. Thomas Aquinas played a role in popular understanding of sexuality in the Middle Ages, with narrative that the function of sex is to procreate and thus making homosexuality marginalized. In the Middle Ages, homosexuality was legally punishable, and in the Renaissance, the number of death sentences decreased. In the Renaissance, the influence of the Church was not as strong as before, but homosexuals were still an unacceptable social phenomenon. It was only in the 19th century that the history of homosexuality came to a

turning point. Karl Heinrich Ulrichs starts fighting for the decriminalisation of homosexuality; the case of Oscar Wild has an impact on the public opinion of homosexuality, and studying homosexuality gains scientific dimension once it is placed in the sphere of psychiatry. Events in Stonewall in 1969. represent the beginning of a vigorous fight for the rights of homosexuals, and in the early 1970s, organisations that fight for the rights of homosexuals are formed in countries like Sweden, France, and USA. In 1973, American Psychiatric Association removed homosexuality from the list of mental disorders and silenced scientific marginalization of homosexuals.

Literatura

1. Foucault, Michel, 2013. *Povijest seksualnosti 1. Volja za znanjem*, DOMINO, Zagreb.
2. Hercog, Dragmar, 2015. *Seksualnost u Europi dvadesetoga stoljeća*, Udruženje Zagreb Pride, Zagreb.
3. Hulić, Aleksandra; Jugović, Ivana; Kamenov, Željka, 2015. *Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije*, Revija za socijalnu politiku, Vol. 22, Zagreb, str. 219.
4. Kondor-Langer, Mirjana, 2015. *Zaštita prava LGBT osoba: zakonodavstvo i policija*, Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, Vol. 23, Zagreb, str. 282.-305.
5. Kurelić, Zoran, 2006. *Je li hrvatski parlament homofobičan?*, Politička misao: časopis za politologiju, Vol. 43, Zagreb, str. 57.-65.
6. Lemo, Ana, 2004. *Homoseksualnost s katoličkog gledišta*, Počeci: časopis bogoslova Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Vol. 5, Split, str. 91.-101.
7. Masters, William H.; Johnson, Virginia E.; Kolodny, Robert C., 2006. *Ljudska seksualnost*, Naklada Slap, Zagreb.
8. Mikić, Zlatka Kozjak; Petković, Danijela, 2015. *Stavovi prema osobama istospolne seksualne orijentacije u sektoru zdravstva i policije*, Ljetopis socijalnog rada, Vol. 22, Zagreb, str. 437.-463.
9. Mondimore, Francis Mark, 2003. *Prirodna povijest homoseksualnosti*, Izdanja ANTIBARBARUS d.o.o., Zagreb.
10. Morus, 1959. *Historija seksualnosti*, ZORA, Zagreb.
11. Švab, Alenka; Kuhar, Roman, 2008. *Researching hard-to-reach social groups: The example of gay and lesbian population in Slovenia*, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, Vol. 17, Ljubljana, str. 529.-552.

Elektronički izvori

1. Drescher, Jack, 2015. *Out of DSM: Depathologizing Homosexuality*, Behavioral Sciences: www.mdpi.com/2076-328X/5/4/565/pdf (26.3.2017.)
2. *Michelangelo Buonarroti*, Hrvatska enciklopedija: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40550> (26.3.2017.)
3. *Aretino, Pietro*, Hrvatska enciklopedija: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3665> (26.3.2017.)
4. *Krafft-Ebing, Richard von*, Hrvatska enciklopedija: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33636> (26.3.2017.)
5. *Kraljevina Jugoslavija*, Hrvatska enciklopedija: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29463> (26.3.2017.)
6. *Chatzipapathodoridis, Constantine*, 2014. *The Politics of Global Gay Identity: Towards a Universal History*, Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities: http://rupkatha.com/V6/n1/04_Global_Gay_Identity.pdf (26.3.2017.)
7. Drescher, Jack, 2008. *A History of Homosexuality and Organized Psychoanalysis*, Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry: https://www.researchgate.net/publication/23298844_A_History_of_Homosexuality_and_Organized_Psychoanalysis (26.3.2017.)

